

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
кафедра соціальної педагогіки та корекційної освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
кандидат педагогічних наук, доцент

Алла РЕВТЬ

2026 р.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Спеціальність 231 Соціальна робота

Бакалаврська робота

на здобуття кваліфікації – бакалавр з соціальної роботи за спеціалізацією
«Соціальна педагогіка»

Автор роботи: Вікторія ПРОЦИК

_____ *підпис*

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Мар'яна КЛИМ**

_____ *підпис*

Дрогобич, 2026

Анотація

У роботі розглянуто проблему розвитку соціальної активності підлітків засобами учнівського самоврядування в умовах закладу загальної середньої освіти. Проаналізовано сутність понять «соціальна активність підлітків» та «учнівське самоврядування», їх роль у формуванні громадянської позиції, відповідальності та ініціативності молоді. Визначено основні чинники, що впливають на рівень соціальної активності підлітків, а також окреслено педагогічні умови ефективного функціонування учнівського самоврядування.

Особливу увагу приділено формам і методам залучення учнів до активної участі в управлінні шкільним життям, розвитку лідерських якостей, комунікативних умінь та навичок співпраці. Обґрунтовано значення учнівського самоврядування як ефективного засобу соціалізації підлітків та їх підготовки до активної участі в суспільному житті.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності соціальних педагогів, класних керівників та адміністрації закладів освіти з метою підвищення рівня соціальної активності учнів.

Resume

The paper examines the issue of developing adolescents' social activity through student self-government in the context of general secondary education institutions. The essence of the concepts of "adolescents' social activity" and "student self-government" is analyzed, as well as their role in shaping civic position, responsibility, and initiative among young people. The main factors influencing the level of adolescents' social activity are identified, and the pedagogical conditions for the effective functioning of student self-government are outlined.

Particular attention is paid to the forms and methods of involving students in active participation in school management, as well as to the development of leadership qualities, communication skills, and cooperation abilities. The importance of student self-government as an effective means of adolescents' socialization and their preparation for active participation in public life is substantiated.

The results of the study can be used in the practical activities of social educators, class teachers, and school administration in order to increase the level of students' social activity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1. Розвиток соціальної активності підлітків як науково-педагогічна проблема.....	6
1.2. Соціально-педагогічні особливості підлітків.....	16
1.3. Змістові компоненти формування соціальної активності підлітків засобами учнівського самоврядування.....	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	24
2.1. Зміст, форми та методи учнівського самоврядування	24
2.2. Методичні рекомендації для організації учнівського самоврядування у процесі розвитку соціальної активності підлітків.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	37
ВИСНОВКИ.....	39
ДОДАТКИ.....	43

..

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті громадської ролі, професійна зайнятість набуває значущості завдяки такій низці чинників як ініціативність, незалежність, креативність та гнучкість щодо пристосування. З огляду на це, у нинішніх реаліях суспільства постає гостре питання віднайдення шляхів стимулювання соціальної ініціативності у молодих поколінь, що зростають. Серед доступних інструментів вирішення цього завдання, учнівське самоврядування має значний потенціал. Воно слугує віддзеркаленням демократичного духу у закладах середньої освіти, а також є формою добровільної організації життєдіяльності учнів. Даний механізм є ключовим елементом у процесі саморозвитку індивіда та становлення його як лідера.

Соціальну активність досліджували такі науковці, як С. Бутенін, Е. Буєва, Л. Мітрохін, Г. Кириченко та М. Приходько. Процес формування громадянської активності глибоко висвітлено у працях В. Сухомлинського, В. Оржехівської та О. Пометун. У зв'язку з цим, виникає необхідність узагальнення теоретичних напрацювань та систематизації набутого практичного досвіду стосовно засад та технік функціонування учнівського самоврядування з метою посилення соціальної активності.

Метою цього дослідження є науково обґрунтувати теоретичні та методичні основи становлення соціальної активності у підлітків завдяки застосуванню інструментів учнівського самоврядування

Зважаючи на поставлену мету, а також на визначені об'єкт та предмет дослідження, було сформульовано наступні завдання:

- виокремити етапи становлення соціоактивності підлітків у світлі різноманітних наукових поглядів;
- вивчити соціально-педагогічні аспекти, притаманні підлітковому періоду, у контексті розвитку соціоактивності;
- окреслити варіанти й методики учнівського самоуправління як механізму формування соціоактивності у дітей даної вікової категорії;
- розробити методичні настанови для організації учнівського самоуправління з метою стимулювання соціальної активності.

Об'єктом дослідження є процес формування соціальної активності підліткової молоді.

Предметом дослідження є теоретико-методична база розвитку соціальної активності підлітків за допомогою інструментів учнівського самоврядування.

Дослідження велося з використанням сукупності **методів** – загальнонаукові (уключаючи аналіз, синтез, проведення аналогій, зіставлення, узагальнення), що дозволило нам розкрити ключові терміни та опрацювати наукові праці вітчизняних і міжнародних дослідників стосовно нашої проблематики; зокрема, наукові підходи – систематизування й кластеризація наявних наукових ідей, зіставлення та аналіз отриманих відомостей щодо специфіки формування соціальної активності підлітків засобами учнівського самоуправління.

Практична цінність здобутих результатів полягає в тому, що ключові тези щодо змісту, форматів та прийомів учнівського самоуправління як засобу розвитку соціоактивності можуть бути втілені у розробку й імплементацію методичних вказівок стосовно структурування процесу та програми учнівського самоврядування у загальноосвітньому закладі.

Структурна побудова роботи. Дослідження складається з вступу, двох логічно завершених розділів, загального резюме, переліку використаної літератури та додаткових матеріалів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

1.1. Формування соціальної активності підлітків як наукова проблема

Поняття «соціальна активність» і «соціально активна особистість» доволі розлого аналізуються та досліджуються у наукових працях філософського, психологічного та педагогічного напрямів. Проте нам варто зазначити, що в науково-педагогічній літературі наразі не подано єдиного підходу до розуміння цих понять.

Поняття «соціальна активність» особистості часто розглядається як явище та стан особистості і водночас як її ставлення до різних аспектів життєдіяльності. У енциклопедичних виданнях зазначено, що поняття соціальна активність є фундаментальною категорією, котра може послуговуватися для розроблення та висвітлення багатьох проблем соціальної діяльності та поведінки людей, різних соціальних груп та інститутів. Соціальною активністю є об'єднуюче поняття як для дослідження діяльності так і для дослідження поведінки людини.

Отже, зазначаємо, що спільна методологічна база обох форм соціальної активності слугує базою для ототожнення цих форм. За своїм змістом термін «соціальна активність» може фіксувати свідому спрямованість діяльності та поведінки на зміну соціального середовища, на зміну умов та інститутів відповідно до вирішених потреб та інтересів [11].

Завдяки соціальній активності можна реалізовувати діяльнісні потенції суб'єктів, формування культури, умінь, знань, потреб та інтересів через здатність охоплювати своєю діяльністю соціум. Отже, аналіз літератури дозволяє стверджувати що активність є притаманною всім живим істотам через здатність реагувати на оточуюче середовище. Активність є загальною характеристикою живих організмів, котра відрізняє їх від неживих. Активність може визначатися через діяльність, може вказувати на її характер через ставлення суб'єктів до діяльності. Поняття «активність» часто використовується в різних сферах науки як самостійно, так і в додаткових елементах та підсистемах. Трапляється, що вираз

«активність» вже набув окремих, самостійних значень це може бути активна особа, життєва позиція, що демонструє діяльність, навчальний процес, який відбувається енергійно, або ж активна складова певної системи. Саме поняття "активність" володіє широким змістом. Водночас, його особливості вимагають певних конкретизацій. Серед усього спектра теоретичних концепцій, спрямованих на вивчення цього явища, послідовне застосування терміну викликає чимало суперечок. Природа феномена активності була об'єктом уваги мислителів Античної Греції, зокрема Платона та Арістотеля.

У роботах філософського змісту, соціальну активність розглядають як особливу форму взаємодії суб'єктів з навколишнім середовищем. Соціальною активністю є особливий стан будь-якої діяльності, який характеризується позитивно вираженою стороною.

Проте, варто зауважити, що значна зацікавленість предметом дослідження активності проявилася у часи бурхливого розквіту наукових розробок, коли науковці почали виділяти цей феномен як окрему одиницю. Розгляд проблеми з'ясування сутності активності дає змогу констатувати наявність суттєвих теоретичних розбіжностей у трактуванні цього терміна [13].

Причиною цього є багатогранність даного поняття, а також його зв'язок із низкою інших категорій: активація, діяльність, індивідуальність, соціум. Виходячи з цього, ми формуємо визначення активності, спираючись на праці різних дослідників. Активність являє собою міру здійснення діяльності, показник інтенсивності процесів, ступінь контактування, а також потенціал індивіда до взаємодії, що детермінований внутрішніми конфліктами та опосередкований впливами зовнішнього середовища.

Огляд літературних джерел дає змогу зробити висновок, що діяльнісна активність є базовою характеристикою людини, джерелом як змін, так і збереження життєво важливих зв'язків зі світом довкола. Активність є науковою категорією, що розглядається у численних площинах: фізіологічній, психофізіологічній, психічній та соціальній. Таким чином, видається доцільним розрізняти активність як властивість індивіда та активність як таку, що проявляється у формі реакції, подразливості, селективності, а також як соціальний

феномен.

У психології поняття соціальної активності особистості розглядається як характеристика поведінкової системи, що походить із сукупності дій, потреб і мотивів індивіда. Соціальна активність виступає одночасно якістю особистості, що характеризується суспільно вагомими мотивами, та формою поведінки: це здатність не лише пристосовуватися до умов, але й змінювати їх у відповідності до суспільно-моральних норм. Центром соціальної активності є суб'єктна активність, яка реалізується через детерміновану активність самого суб'єкта. У соціальній педагогіці питання соціальної зрілості й активності розглядаються з множини аспектів.

Соціальна активність пов'язана із суб'єктом суспільних відносин і вимірюється ступенем здатності особи до соціальної дієздатності, тобто відповідального та зацікавленого ставлення до суспільного і духовного життя. Розвитком соціальної активності у дітей займалися такі дослідники, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ю. Жданович, Ю. Поліщук. Було встановлено, що соціальна активність підлітків є складовою їхнього соціального становлення і притаманна процесу утвердження себе як члена певної спільноти та суспільства. Вона може виявлятися як потреба в саморозвитку й самозмінюванні, спрямована на внутрішнє осмислення й прийняття світу.

Соціальна активність означає енергійну, посилену діяльність, активну участь у різних справах; це характеристика способу життєдіяльності суб'єкта— індивіда, групи чи спільноти. Вона відображає ступінь спрямованості здібностей, знань та навичок і сприяє концентрації творчих зусиль для задоволення нагальних потреб. Соціальна активність є складовою інтересів, цілей і ідеалів і виявляється в індивідуальних, групових та колективних формах. Вона може проявлятися в різних сферах життєдіяльності: політичній, культурно-дозвілєвій, побутовій. Отже, соціальна активність є динамічним утворенням.

Суб'єктом соціальної активності є людина як носій цієї якості. Інтенсивність її проявів варіює й, залежно від співвідношення між соціальними обов'язками особистості, може визначатися через умови навколишнього середовища. Огляд літератури показує: людина сама обирає, як використовувати свої здібності, і цей

вибір свідчить про її готовність опанувати певні види діяльності. Психологи виділяли такі провідні види діяльності, що можуть викликати значні зміни в психіці, як навчання та праця. Тобто соціальна активність особистості виявляється в її діях і вчинках, у соціальній поведінці загалом. Важливим чинником розвитку цієї активності є забезпечення єдності навчання й виховання через взаємозв'язок навчальної, позакласної і позашкільної роботи.

Інакше кажучи, соціальна активність безпосередньо переходить у соціально-педагогічну діяльність. Її розглядають як спосіб життєдіяльності соціального суб'єкта, спрямований на зміну соціальних умов відповідно до потреб, інтересів і актуальних завдань суспільства. Через соціальну активність формуються потрібні соціальні якості: вона показує рівень соціального потенціалу людини її культуру, вміння, знання й навички, бо саме завдяки діяльності людина охоплює навколишній світ. На відміну від пасивності, соціальна активність не стримує соціальні реакції і не віддаляє особистість від соціальних проблем. Це, по суті, спосіб швидко реагувати на зміни в соціумі через прояви й реалізацію соціальної енергії. Отже, соціальна активність — важливий індикатор процесу соціалізації, тобто інтеграції особистості в систему соціальних відносин. Соціалізацію розуміють як засвоєння елементів культури, норм і цінностей, через які формуються риси особистості [18].

Безперечно, результатом соціалізації завжди буде певний рівень соціальної активності — готовність до суспільних дій, що можуть реалізуватися в сфері соціальних відносин конкретної людини. Аналіз літератури дозволяє визначити критерії, які сигналізують про завершену соціалізацію: соціальна адаптованість, соціальна автономність і соціальна активність. Саме феномен соціальної активності відображає суть соціального розвитку людини й одночасно формує її позицію в стосунках з іншими. Розвиток особистості ґрунтується на свідомому чи несвідомому прагненні змінювати соціальні умови, розвиваючи власні якості, здібності й цінності. Передумова активності — усвідомлений вибір брати участь у суспільному житті: спочатку є ступінь участі, а вже потім формується соціальна позиція. Прояви активності зазвичай видно у соціально корисних діях.

Мотиви й стимули, які спонукають до дій, часто базуються на суспільно

значущих потребах. Соціальна активність розвивається через зв'язок людини з навколишнім світом, стає середовищем пізнання і спілкування. Рівень цієї активності визначається співвідношенням соціальних установок і потреб суспільства в процесі виконання соціально значущих завдань. Завдяки соціальній активності ми реалізуємо соціальні знання й навички — це ключова риса, що забезпечує самовираження і самореалізацію в групах і в суспільстві загалом. Коли ця риса сформована, особистість може впливати на суспільні відносини, успішно втілюючи свої життєві позиції в різних видах соціальної діяльності.

На розвиток соціальної активності впливає оточення — люди, з якими індивід контактує протягом життя. У процесі соціалізації вирізняють дві фази: адаптацію і інтеграцію. Адаптація проходить через пізнання соціальної реальності і включення в саму соціальну життєдіяльність. Під включенням розуміють глибинне соціальне проникнення індивіда з особливими фазами інтеріоризації. Тому соціальна роль людини в суспільстві має велике значення: через неї проявляється її активність. Формувати соціальну активність можна через загальноприйняті норми й правила, зразки поведінки залежно від статусу індивіда або його позиції в колективі та в міжособистісних стосунках [19].

Науковці наголошують: соціальна роль людини має величезне значення, адже саме через неї формується соціальна активність особистості. Соціальну активність людина здійснює в межах загальноприйнятих норм і правил, у певних моделях поведінки, які залежать від статусу індивіда, його позиції в колективі та місця у міжособистісних відносинах.

У тисячачі дев'ятсот дев'яносто першому році було ухвалено Закон України «Про освіту», який певною мірою відобразив ідею демократизації шкільного життя. Відтоді кожен навчальний заклад розробляє власний статут, де має право закріпити конкретні форми демократичного самоврядування. Починаючи з тисячі дев'ятсот дев'яносто дев'ятого року, освітні заклади підпорядковуються Закону України «Про загальну середню освіту» [4], згідно з яким управління освітніми установами мусить базуватися на принципах одноосібного керівництва та самоврядування. Серед форм самоврядування наведено раду освітнього закладу, опікунську раду, загальні збори та педагогічну

раду. Процедура обрання органів самоврядування має бути визначена у статуті закладу. Значна роль у процесі налагодження самоврядування у загальноосвітній установі належить безпосередньо учням.

На початку двадцять першого століття учнівське самоврядування виходить на новітній рівень розвитку. Центральним питанням сучасних загальноосвітніх установ стає формування активного громадянина, учасника, суб'єкта освітньо-виховного процесу, здатного до успішної соціалізації.

Беручи участь у роботі органів дитячого самоврядування, школярі залучаються до різнобічної позаурочної діяльності, набувають досвіду рівноправного ділового спілкування з дорослими, опановують практики громадянської поведінки та соціальної діяльності. У межах шкільного самоврядування підлітки отримують можливість впливати на зміст навчання, на процес створення, ухвалення та виконання локальних нормативно-правових актів школи, захищати власні права та інтереси в ній, навчаються планувати, організовувати та здійснювати практичні дії, формують потреби у самовираженні, самоствердженні та самореалізації.

Місія та завдання учнівського самоврядування полягають у становленні виховної системи школи через стимулювання креативності та ініціативності; формуванні громадянської позиції, загальнолюдських та моральних цінностей, загальногінназійного колективу; засвоєнні соціальних норм поведінки через участь у громадському житті гінназії; створенні атмосфери приязності, взаєморозуміння, турботи один про одного, про школу, взаємоповаги між учнями, вчителями, батьками, а також умов для самовизначення, самоствердження й самореалізації кожної особистості через забезпечення широкого вибору напрямків та видів діяльності.

Фундаментом для формування органів самоврядування є актив та органи самоврядування, які сприяють розвитку колективу. Актив – це група ініціаторів, яка розуміє вимоги керівника колективу та допомагає в організації його діяльності. Актив залучається до конкретної роботи, виконуючи певні ролі та обов'язки наставників, опановуючи методи та прийоми виконання завдань, що пришвидшує процес ефективного включення учнів до структурування та

впровадження різноманітних сфер діяльності.

Органи самоврядування – це колективно обрані представники, які допомагають педагогу виконувати керівні функції. Класний керівник, спільно з активом, визначає функції цих органів, їхніх підрозділів, створює умови для самостійної роботи та виховні перспективи. Важливим критерієм є наявність соціально-педагогічних передумов для ефективної роботи учнівського самоврядування, формування сталої практики та виокремлення належного стилю й тону роботи. Соціальну активність можна розглядати як актуальну потребу суспільства й одночасно як трансформуючу здатність стійку інтегративну рису особистості, що формується в процесі соціальної діяльності.

Вона реалізується через систему цільових установок і мотивів, що визначають інтереси людини, через включеність у діяльність, пов'язану з задоволенням потреб. Як перетворювальна здатність соціальна активність виявляється через відповідні соціальні знання, сформовані вміння й навички, спрямовані на розвиток себе й середовища.

Активність це інтегративна якість, яка проявляється через ініціативність, старанність і соціальну відповідальність у громадській діяльності. Багато дослідників зближують поняття «соціальна активність» і «діяльність», вбачаючи між ними суттєву тотожність. Тому активність особистості проявляється як особливий вид суспільно-позитивної діяльності, що вирізняється самостійністю та високим рівнем ініціативи. Джерелом цієї активності служать як внутрішні, так і зовнішні спонукальні сили.

Під час самодіяльності реалізується соціальна активність, що може переходити з потенційного стану в реальну активність. Отже, у процесі формування соціально активної особистості потрібно виховати її дієву сутність. Для цього вплив має охоплювати всі сторони особистості — інтелектуальну, моральну, емоційно-вольову та поведінкову. В результаті виховного процесу формуються якості, які можуть стати основою активності: моральність, освіченість, культура, дисципліна та організованість [9].

Соціальне середовище сильно впливає на формування активності людини, тож доцільно створювати сприятливі умови для цього процесу. Педагоги і

практики вважають, що соціально активна позиція особистості й сама соціальна активність — це громадські властивості індивіда, які діалектично пов'язані та взаумовлені в процесі свого походження.

Звичайним виявом соціальної активності є її реалізація в практичній трудовій діяльності. У межах нашого дослідження ми вважаємо, що соціальну активність підлітка доцільно розглядати як інтегративну якість, яка охоплює соціальні знання й досвід, потребу в самореалізації та прагнення досягати суспільно значущих цілей. Вона спрямована на різні види соціально-корисної діяльності й виявляється як готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення й дії в конкретних ситуаціях.

Основними компонентами соціальної активності є соціальна обізнаність, соціальна спрямованість і соціальна поведінка. Варто детальніше розглянути соціальну обізнаність: вона передбачає знання та уявлення особистості про себе й інших людей, про функціонування різних інститутів, соціальних явищ і процесів. У соціальній обізнаності формуються уявлення про соціальні ролі й статусні позиції. Загалом це можна трактувати як рівень розвитку особистості, як ступінь її активності у взаємодії з навколишнім середовищем; соціальна спрямованість виявляється у мотивації до певної діяльності [40]. Соціальна активність сприяє взаємодії індивіда з суспільством через ідентифікацію, але водночас допомагає зберегти «я» — автономізуватися. Тобто активність одночасно є процесом формування й трансформації особистості та інструментом подолання зустрічних детермінант у її становленні.

За дослідженнями С. Грабовської і С. Чолій, соціальна активність це загальна характеристика особистості, що реалізується в соціальній поведінці. Вона може бути усвідомленою або імпульсивною, емоційною, іноді з конформістських мотивів, а також проявлятися в систематичній соціальній діяльності. У контексті цих підходів Є. Біленька визначає соціальну активність як рівень спрямованості здібностей, знань, навичок і концентрації вольових зусиль. За своїм змістом і спрямованістю на певні цінності вона може бути різноманітною. Аналіз зв'язків особистості із соціумом дозволяє виділити типи соціальної активності. Вона може бути егоцентричною — коли людина

замикається в межах власної суб'єктності й взаємодіє переважно з близькими; або соціоцентричною коли спрямована на задоволення суспільних потреб різного рівня. Для соціально активної особистості вирішальними є характер спонукальних сил, система потреб і цінностей, що лежать в основі активності. Соціальна активність може мати поліфункціональний характер.

Її ідентифікаційна функція полягає в усвідомленні свого «я» як учасника спільноти; цілетворююча функція у перетворенні суспільних цілей на особисті; мотиваційна функція проявляється в спрямуванні людини до участі в державотворчих процесах, різних видах суспільно корисної праці економічній, екологічній, навчальній тощо. Ми також можемо характеризувати соціальну активність через усвідомлення і прийняття інтересів суспільства та конкретних спільнот. Розглядаємо її як готовність і вміння реалізувати ці інтереси та діяти активними, самостійними суб'єктами. До важливих ознак соціальної активності належить сильне прагнення впливати на соціальні процеси бажання змінювати й трансформувати, зберігати й зміцнювати соціальний лад. На всіх стадіях розвитку соціальна активність сприяє освоєнню форм і норм поведінки через набуття спектра соціальних ролей, процес ідентифікації та засади самоактуалізації [13]. Отже, соціальна активність особистості може стати ключовою умовою соціалізації в процесах навчання, виховання та самовиховання у ході яких людина усвідомлює себе як особистість.

Активність універсальна форма взаємодії людини зі світом; вона може мати свідомий і предметно-перетворюючий характер. Соціальна активність особистості включає риси, що проявляються в ініціативності, відповідальності, самостійності та незалежності. Її можна розглядати як один із найважливіших чинників соціального розвитку, адже процес активізації сприяє засвоєнню соціальних норм і цінностей, на основі яких формується соціальний потенціал особистості. Нині актуальним є питання підвищення соціальної активності підлітків через активізацію навчальної діяльності та соціальної практики.

1.2. Соціально-педагогічні особливості підліткового віку

Науковці обґрунтовано зазначають, що означений напрямок доцільно розвивати через актуалізацію особистості та її зростання — це складний акт самовизначення, який одночасно відіграє вирішальну роль у виборі способів вирішення життєвих проблем. Самовизначення може проходити кількома етапами: через формування відповідних переконань, системи принципів, ціннісних орієнтацій і мотивації.

У науковому контексті часто аналізують багатофункціональність соціальної активності особистості. Цей феномен може виступати як основа зв'язку інтегративних якостей та формувати її розвиток. У складі соціальної активності важливо відзначити, що особистість, яка її проявляє, може спрямовувати внутрішні призначення та цінності. Соціальна активність включає вміння діяти за власним бажанням, реалізувати особистісний початок у нових формах і видах діяльності, здатність оволодівати різними видами діяльності. Загалом соціальна активність — це повне вираження особистості.

Суть соціальної активності полягає в умінні людини самостійно виявляти свої дії: ставити мету й організовувати дії для її досягнення. Одне з головних завдань навчання підвищити активність особистості й залучити її до різних видів діяльності; отже, соціальна активність динамічне утворення, а носієм цього процесу є сама особистість.

Соціальна активність може виявлятися в різному ступені й залежати від співвідношення соціально значущої діяльності та суб'єктивних установок. Її розвиток відбувається через систему зв'язків людини з оточенням. Соціальну активність можна показати як усвідомлені дії і в практичному плані як організацію й координацію власної діяльності.

Підлітковий вік загалом характеризується тим, що різні теорії підкреслюють різні ідеї. Наприклад, психоаналіз акцентує увагу на статевому дозріванні й пошуку ідентичності; когнітивна теорія на зростанні розумових здібностей; діяльнісний підхід на зміні провідної діяльності. Отже, є загальні показники, що характеризують цей вік: численні соматичні, психічні й соціальні

зміни. У підлітків втрачається дитячий статус через руйнування нереалістичних уявлень про власні привілеї та статус дорослих.

В. Кутішенко зазначає, що в підлітковому віці відбуваються різкі фізичні зміни, мрії та ідеали здаються менш реальними. Виникають кризові зіткнення з собою й оточенням, формується прагнення швидше досягти статусу дорослого.

Підлітковий вік часто називають перехідним: дитинство закінчується, але зрілість ще не настала. У цей період змінюються умови життя й практична діяльність, що призводить до перебудови психіки і порушення старих форм взаємин. У підлітків змінюються громадська позиція й місце в колективі. Часто відбувається суттєва перебудова всього організму. Ця тенденція стосується також деяких психологічних рис: період супроводжується бурхливим, нерівномірним фізичним розвитком інтенсивний ріст тіла, удосконалення м'язового апарату, процес окостеніння скелета. Відзначається різке подовження тіла. Через такі зміни підлітки можуть здаватися незграбними, іноді робити неприродні вчинки або намагатися приховати свою незручність. У психологічній літературі для цього явища існує широка термінологія.

Підлітковий вік іноді називають критичним або перехідним, і багато вчених схиляються до того, що саме термін «перехідний вік» найкраще відображає суть явищ, що відбуваються. Цей період характеризується якісними змінами в психічному розвитку дитини, загостренням протиріч між віковими ланками та появою новоутворень.

У перехідному віці індивід проходить значний шлях у психічному розвитку: виникають внутрішні конфлікти з собою й іншими, формуються нові переживання та відчуття дорослості. Біологічний фактор тут важливий у цей час відбуваються кардинальні зміни в організмі в рамках розвитку.

Підлітковий період характеризується швидким і нерівномірним ростом і розвитком організму: удосконалюється м'язова система, нерівномірно розвиваються серце та кровоносні судини, активізуються залози внутрішньої секреції. Через ці процеси можуть виникати розлади – підвищений тиск, напруження серцевої діяльності, підвищена збудливість, швидка втома й запаморочення. Нервова система підлітка часто ще не готова витримувати сильні

й тривалі подразники. У цьому віці неминучі кризи, біогенетично зумовлені; внутрішні й зовнішні конфлікти є нормою, а повна відсутність конфліктів може свідчити про патологічні варіанти чи ситуації.

У 1920–30-х роках ХХ століття наука зосередила увагу на особливостях розвитку підлітків і їхнього соціального середовища. Досліджували психічні особливості підлітків навіть у умовах примітивної цивілізації. У цих дослідженнях підкреслювали, що головним новоутворенням у психіці підлітка є його соціальна ситуація розвитку унікальна система взаємин дитини з оточенням. Криза перехідного віку полягає в переформатуванні цієї системи. Підлітків часто характеризують прагнення до ідеалів, максималізм і значні фізіологічні зміни.

Особистісне самовизначення це процес, через який молода людина активно усвідомлює своє місце в системі суспільних відносин і будує життєву перспективу. На цій основі виникають інші види самовизначення професійне, громадське, творче, колективне. Особистісне самовизначення також регулює діяльність підлітка. Воно включає інтегруючий компонент, який допомагає знайти місце в суспільстві через власні цінності. Цей активний процес має ціннісно-сміслову природу й формує життєву перспективу.

Сучасна наука виокремлює рівні особистісного самовизначення через самосприйняття, рефлексію, самооцінку, розвиток соціальних мотивів і набуття особистісного досвіду. Самовизначення передбачає перетворення внутрішньої позиції підлітка на стає життєве становлення.

Водночас самовизначення можливе лише за умови певного рівня розвитку самосвідомості. До його особливостей науковці відносять брак довіри й взаєморозуміння, нерівномірну готовність до участі в соціально необхідній діяльності та недостатню підготовленість до реалій життя.

Формування внутрішньої потреби, розвиток ціннісно-орієнтаційної діяльності й почуття відповідальності в мотиваційній сфері підлітка становлять суб'єктивну сторону передумов особистісного самовизначення в цьому віковому періоді. Центральним новоутворенням є самосвідомість: період має соціалізований характер, і підліток, усвідомлюючи себе, може усвідомити свій життєвий шлях через можливість власної реалізації. Особистісні й соціальні

перспективи дають підлітку новий рівень розвитку він стає особистістю для себе.

Теоретичне вивчення становлення підліткової особистості показує, що цей процес включає розвиток системи цінностей молоді людини. Формування цих цінностей відбувається через досвід у різних формах. Оволодіння цінностями й соціальним досвідом створює можливості для участі молоді в трудовому та суспільно-політичному житті. Для цього важливо, щоб підліток розглядався не тільки як об'єкт соціалізації, а й як свідомий, творчий суб'єкт з автономною соціокультурною реальністю, власною субкультурою, традиціями й фольклором. Формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків показує нагальну потребу в соціально-педагогічній підтримці для розвитку їхньої соціальної активності.

1.3. Сутність та зміст формування соціальної активності підлітків засобами учнівського самоврядування

Формування правильного уявлення про себе та позитивної самооцінки це важливе завдання соціальних педагогів та психологів. Важливо зазначити, що визначення особистості та вибір цінностей залежить від того, як у підлітків формуються певні ціннісні орієнтації. Тобто, активна позиція складається з того, як підліток ставиться до важливих для суспільства цінностей, а також в якій позиції він знаходиться в суспільстві.

Основна частина ціннісних орієнтацій це політичні, світоглядні, моральні переконання, звички та принципи. Особливу роль вони відіграють у формуванні цих орієнтацій, що впливає на соціальні цінності. Разом з соціальними нормами вони створюють єдину систему цінностей та правил, яка регулює поведінку підлітка, а також є частиною загальної свідомості суспільства.

Регуляція поведінки через соціальні цінності є загальною, відмінною від норм утворень, діапазон застосування яких завжди чітко визначений. Механізм дії соціальних норм стосується правових, економічних та суспільних санкцій. Соціальні цінності часто розвиваються суспільством, відповідають потребам і інтересам окремої особи, і закінчується формування відповідних орієнтацій на цінності.

Важливим аспектом формування особистості підлітка є зміна в його

мотиваційній сфері, оскільки в ній виникає певна ієрархія мотивів, які пов'язані з життєвими планами молодшої людини та її намірами щодо майбутнього. У старшому віці ці мотиви та дії з'являються через свідомо поставлену мету. При цьому мотиваційну сферу слід розглядати через призму світогляду, а на основі цього вона має бути керованою свідомо.

Процес реформування національної системи освіти створив сьогоднішню потребу в оновленні роботи закладів загальної середньої освіти. У сучасних умовах вельми важливо знати, як використовувати інноваційні методи та прогнозувати їхні наслідки. Тому особливо важливим стає внедрення інноваційних технологій у навчальний процес, щоб забезпечити рівномірний розвиток особистості.

Велика увага приділяється використанню інноваційних технологій, які сприяють створенню соціально активної та професійно орієнтованої особистості. Основою педагогічної діяльності педагогів є духовне та професійне самовдосконалення, формування активної позиції учнівського колективу під час навчання та виховання, розвиток та формування індивідуальних здібностей дитини, а також надання допомоги у розумінні власного "Я".

Важливим елементом у цьому процесі є соціальна активність, самовизначення та самореалізація. У дослідженнях С. Булавенко зазначається, що головним шляхом формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості є вміння створити педагогічні умови, які дозволять утворити таку особистість, організувати та створити освітній інформаційний простір, що сприяє формуванню соціально активної та професійно зорієнтованої особистості.

Основна мета процесу полягає у створенні програм, які сприяють розвитку соціально активної та професійно зорієнтованої особистості підлітка. Серед ключових напрямків — розробка нової системи учнівського самоврядування, яка також орієнтована на формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості.

Важливий акцент у вдосконаленні загальноосвітнього навчального процесу робиться на організації навчання через діяльність учнівського самоврядування. Сьогодні зміст поняття соціальної активності стає більш різноманітним, має чітку

спрямованість та високий рівень усвідомлення.

Аналіз наукових джерел показує, що соціальну активність підлітків можна розвивати шляхом участі у суспільно значимих заходах. Соціальну активність підлітка відображає потреба в саморозвитку, самозміні та визначенні та прийнятті соціального світу.

Слід зауважити, що соціальна активність підлітка є важливою складовою його соціального розвитку, учасника певної громади та суспільства, яка відіграє роль у соціально-громадській, комунікативній, екологічній та трудовій діяльності. Формування та розвиток соціальної активності підлітків відбувається шляхом залучення їх до суспільно корисних дій.

формувати активну життєву позицію особистості, виховувати гуманну особистість та свідомого громадянина України, зберігати та розвивати природне довкілля та історико-культурну спадщину. Погоджуємося з думкою про те, що формування соціальної активності є процесом, який проходить кілька етапів. Ці етапи включають соціальну пробу, участь дитини в справах, що мають соціальну вартість, ініціювання різних корисних ініціатив, самостійну організацію їх реалізації та залучення учнівського колективу до виконання різноманітних проєктів.

Педагогічний вплив на соціальну активність підлітків можливо здійснити, якщо встановлені очікування від дітей відповідні. Для цього можна використовувати такі шляхи: запровадження привабливих цілей та змісту діяльності, надання будь-якій практичній діяльності соціально значимого змісту, підтримку колективної самодіяльності та розвиток особистої соціальної активності [15].

Аналіз наукових та методичних робіт показує, що існують способи впливу вчителів на розвиток і виявлення соціальної активності підлітків. Розвиток соціальної активності можна досягти через ефективну роботу учнівського самоврядування. Дослідження літератури свідчать, що учнівське самоврядування є педагогічною технологією, яка допомагає розвивати громадянські якості дітей у системі демократичних стосунків. Така система базується на принципах самореалізації, самостійної діяльності, самоорганізації та самостатності.

Самоврядування є частиною навчального процесу, яке будується на соціальних, правових та етичних засадах. Воно допомагає організувати життя групи учнів, розвиваючи в них почуття співпраці, рівності, відкритості та демократичного ставлення. У сучасних умовах основна мета учнівського самоврядування – виховати активну позицію серед учнів, підготувати їх до участі в управлінні суспільством, залучити всіх учнів до планування та організації навчальних результатів та суспільно корисної діяльності. Для запровадження учнівського самоврядування потрібно зацікавити учнів і педагогів, а також чітко розподілити обов'язки щодо управління, потрібно створити найкращу структуру для самоврядування учнів, а також розробити чітку систему діяльності, яка буде використовуватися учнями.

Органи учнівського самоврядування виконують соціалізуючу, допоміжну, організаційно-практичну та інноваційну функції. Бажано зазначити, що ефективність роботи учнівського самоврядування залежить від завдань, які ставлять перед ним педагоги. Це пов'язано з організаційним досвідом, навчанням організаторської майстерності, залученням учнів до управлінської діяльності та наданням їм необхідної допомоги.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Зміст, форми та методи учнівського самоврядування

Соціальний педагог грає важливу роль у роботі учнівського самоврядування. Він має постійно проявляти інтерес до завдань, які виконують органи учнівського самоврядування, і разом з учнями шукати шляхи їх виконання. Його завдання полягає в тому, щоб скласти план, проаналізувати роботу учнівського самоврядування, а також допомогти учням самостійно знайти рішення у складних ситуаціях.

Вивчення учнівського самоврядування допомагає учням сформувати активну життєву позицію, підготувати їх до створення громадянського суспільства. У процесі самоврядування розвиваються такі соціальні якості, як толерантність, критичне та конструктивне мислення. Під час цього процесу виховуються повага до власної та чужої праці, почуття оптимізму, здатність до самоаналізу та самовиховання.

Крім того, підлітки можуть отримати практичний досвід, який допоможе їм краще відчувати себе в дорослому житті. Під час аналізу було зафіксовано, що соціальна активність впливає на розвиток творчої особистості учнів. Формування соціальної активності має багато сторінок, що пояснюється особливостями сприйняття соціального досвіду як учнями, так і педагогами у процесі їхнього становлення.

Учнівський колектив може досягти вищих рівнів соціальної активності саме тоді, коли діяльність кожного підлітка відображає формування громадянської спрямованості. Науковець В. Сухомлинський підкреслює, що саме в практичній діяльності ми можемо здобути багатство життя колективу, коли кожен його член може пережити найвищу людську радість — радість створення для дітей, нагромадження, внутрішньо-духовного.

Отже, важливим способом впровадження соціальної активності в школі є учнівське самоврядування. Учнівська громада може виконувати свої права через

обов'язки та ініціативи, через прийняття рішень, впровадження власних ідей у життя, через здійснення співпраці з управлінням. Крім того, самоврядування може розв'язувати питання та проблеми, які стосуються самого учнівства.

За словами дослідника М. Приходько, в основі організації всього лежить низка фундаментальних принципів. Перший принцип полягає в тому, що між двома типами трудових колективів будуть регулярні, почергові зміни. Другий принцип полягає в розвитку автоматичного прийняття рішень та повноважень щодо прийняття рішень органами влади щодо розширення реальних прав та повноважень органів самоврядування. Третій принцип полягає в тому, що всі колективні асоціації використовують креативність як інструмент розвитку відносин для створення позитивних результатів. Четвертий принцип полягає в тому, що завжди буде існувати процес диференціації та індивідуалізації самих підлітків через їхні притаманні здібності.

У сучасний час з'являється новий вимір самоврядування, який ми називаємо «студентською радою». У сучасному світі студентські ради повинні суттєво співпрацювати та координувати свою діяльність, щоб ефективно виконувати свої обов'язки. Адміністрація середньої школи та органи самоврядування повинні працювати разом як команда. Крім того, використання та управління учнями навчальним закладом має бути розроблено відповідно до загальних принципів, що стосуються школи та її особливого стилю й традицій управління. Стиль управління має розробити як систематичні процеси, за допомогою яких школа утримує ресурси, так і забезпечувати формалізовані правила, які керуватимуть тим, як учні повинні бути залучені до діяльності навчального закладу комплексним та ефективним чином.

Слід регулярно проводити розмови з керівництвом шкіл учнів та адміністрацією середніх шкіл щодо планів учнівської діяльності та переваг для учнівського колективу. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що для того, щоб людина стала соціально активною, необхідно запровадити освітній програмний процес («соціально-освітній») шляхом детального планування учнівської діяльності в рамках позакласної/освітньої програми вашої шкільної програми.

Радимо вважати, що позанавчальна робота має базуватися на самоврядуванні учнів, бо це практичне втілення. Формування соціально активних особистостей під час позанавчальної діяльності має спрямовуватися на розвиток здатностей до спілкування та лідерства серед підлітків. Така ситуація дозволяє зробити можливим реалізацію особистого та творчого потенціалу шляхом самовдосконалення та самореалізації в різноманітних формах суспільно корисної діяльності, набуття досвіду волонтерської роботи та виконання власної ініціативи.

Якщо в підлітковому віці значно зменшується важливість спілкування з однолітками, то в них змінюється інтерес. Саме в цьому випадку ми розглядаємо таку проблему, коли традиційні уроки та методи викладання не можуть задовольнити пізнавальну активність учнів. Саме тому зазначимо, що вікові особливості підлітків є умовами для участі в різних проектних діяльностях.

У підлітковому віці найчастіше проявляється процес теоретичного рефлексивного мислення. Командна та проектна співпраця допомагає розвинути певні проектні вміння, що, в свою чергу, сприяє збільшенню соціальної активності. Протягом підліткового періоду часто змінюються та вибудовуються відносини підлітка до світу загалом та до самого себе. У цей час активно розвивається процес самосвідомості та самовизначення, що призводить до формування стійкої життєвої позиції, з якої може початися самостійне життя.

Соціальна активність – це властивість особи, яка виражається в усвідомленому направленні її діяльності з метою змінювати соціальні умови у відповідності з її потребами та інтересами. Через соціальну активність проявляється рівень соціального потенціалу особи, її культура, навички, знання, а також здатність впливати на навколишнє середовище через свою діяльність.

Серед найважливіших ролей учнівського самоврядування виділяють такі: функція соціалізації, допоміжна організаційно-практична, компенсаторна та інноваційна. Соціалізуюча роль зумовлена рядом ознак, а саме: заохочення зацікавленості у здобутті знань, праці та суспільно корисних справах; формування ідеальних обставин для розкриття та вдосконалення креативних талантів та організаторських умінь; забезпечення підґрунтя для особистісної самореалізації; нестримний розвиток учнівської молоді; усвідомлений вибір

системи соціальних цінностей. Допоміжна організаційно-практична функція займається налагодженням стосунків у шкільному колективі, об'єднуючи аспекти «законодавчої» та «виконавчої» діяльності. Компенсаторна функція проявляється через ініціативність та самоорганізацію у різних сферах активності, коли наявні потреби учнів не можуть бути задоволені у повному обсязі. Інноваційна функція ж виступає як протипага надмірно формалізованим (бюрократизованим) напрямкам суспільної роботи [42].

Соціальна пасивність може пригнічувати здатність людини реагувати на соціальні події та відокремлювати її від важливих проблем суспільства. Соціальна активність — це спосіб швидко реагувати на зміни навколо, проявляти соціальну енергію, здійснювати зміни та вносити внесок у суспільство.

У контексті сучасних соціально-економічних трансформацій в Україні виникає потреба, щоб держава та суспільство загалом готували молоде покоління, яке характеризується високим рівнем демократичної культури, проявляє соціальну активність і здатне ініціювати та перетворювати суспільне життя. Аналіз сучасної наукової літератури вказує на те, що підлітки недостатньо підготовлені до взаємодії з соціальним середовищем: вони відчувають невпевненість у власних силах і часто не володіють достатніми компетенціями для вирішення соціально значущих проблем. У зв'язку з цим постає питання про специфіку застосування методів, засобів та форм роботи в школі, які могли б забезпечити формування соціально активної особистості, готової до позитивних змін і відповідальної за свої вчинки.

Слід зауважити, що учнівське самоврядування має більше ніж п'ять загальних ознак. Воно є невід'ємною складовою процесу демократизації закладів загальної середньої освіти; при цьому діяльність, яку виконують самі учні, повинна бути ретельно спланована та реалізована відповідно до визначених планів, обліку й контролю. Варто також підкреслити, що зміст поняття «учнівське самоврядування» пов'язаний із такими термінами, як колективотворення, управління та розвиток суб'єктності.

Дослідники, які вивчають процес становлення учнівського

самоврядування, підкреслюють, що шкільне середовище має значний профілактично-виховний потенціал. У ході смислового аналізу уточнюється поняття «учнівське самоврядування» як діяльність учнів з аналізу, планування та організації життя шкільного колективу з метою створення сприятливих умов для середовища, взаємодії й розвитку однолітків та вирішення соціально важливих завдань.

З цього випливає висновок, що учнівське самоврядування має забезпечувати умови для встановлення належного шкільного співжиття й формування в учнів навичок співпраці. До основних характеристик учнівського самоврядування, що визначають сприятливість середовища, належить добровільне залучення учнів до різних варіативних форм соціально значущої діяльності. Необхідно розробити оптимістичну стратегію, яка дозволить визначити соціально значимі та особистісно орієнтовані завдання.

Учнівське самоврядування створює можливості для опанування навичок конструктивної взаємодії, запобігання різним проявам асоціальної поведінки та формування готовності учнів до захисту власних інтересів задля усвідомлення соціально захищеності. При цьому важливо враховувати інтереси дітей, їхні індивідуальні потреби, уподобання, мотивацію та досвід патріотичного виховання. Значну роль у діяльності учнівського самоврядування відіграє моделювання життєвих ситуацій, що сприяє формуванню позитивних і соціально значущих рис особистості.

Ефективною формою організації шкільного колективу є використання виховного потенціалу середовища через вплив колективу та силу громадської думки. Слід зазначити, що сучасне учнівське самоврядування характеризується чіткою організаційною структурою, оскільки існує взаємозв'язок його органів із системою функціонування навчального процесу. Феномен учнівського самоврядування відображає демократичну атмосферу навчального закладу через організацію дитячого життя, що є важливим чинником самовиховання особистості. Органи учнівського самоврядування, сформовані з виборних та уповноважених осіб, реалізують цю функцію.

Колектив доручає їм спільно планувати громадські справи, розподіляти

завдання між учнями та контролювати їх виконання, що забезпечує координацію та інтеграцію діяльності первинних осередків. Постійним органом учнівського колективу є учнівський комітет; під його керівництвом у системі самоврядування можуть діяти комісії з представників груп, що відповідають за навчальну діяльність, облік відвідування, керівництво роботою навчальних комітетів, гуртків і наукових товариств, а також за підготовку та проведення олімпіад і творчих конкурсів.

Трудовий аспект є суттєвим необхідно обладнати майстерні та кабінети, організувати табори відпочинку й праці, створити кабінети профорієнтації та координації трудової діяльності. Господарська діяльність розглядається через призму вмінь організувати самообслуговування, зберегти шкільне майно, виконати дрібні й поточні ремонти та впорядкувати прилеглу територію. Не менш важливими є підтримання дисципліни та порядку шляхом належної організації й контролю чергувань та запобігання порушенням учнівських правил поведінки. Санітарний напрям має також велике значення: він орієнтований на догляд за зовнішнім виглядом учнів та дотримання санітарно-гігієнічних норм.

Основні функції учнівського самоврядування можна визначити як соціалізуючу, допоміжну організаційно-практичну, компенсаційну та інноваційну. Соціалізуюча функція полягає у стимулюванні інтересу до навчальної, трудової та суспільно-корисної діяльності; вона забезпечує створення сприятливих умов для виявлення й розвитку творчих здібностей та організаційних навичок, сприяючи самореалізації учнів через їх вільний розвиток і усвідомлений вибір соціальних цінностей. Допоміжна організаційно-практична функція передбачає регулювання внутрішньошкільних відносин через поєднання представницьких і виконавчих повноважень.

Компенсаційна функція охоплює самодіяльність та самоорганізацію учнів у різних видах діяльності. Інноваційна функція полягає в оновленні форм і змісту суспільної діяльності. Таким чином, аналіз теоретичних джерел і практичного досвіду дозволяє виокремити якісну форму участі дітей у шкільному житті учнівське самоврядування, яке сприятиме соціалізації підлітків шляхом накопичення ними соціального досвіду, залучення до вирішення суспільних

проблем і підготовки до подальшого життя.

По-перше, у цьому процесі необхідно враховувати вікові та психологічні особливості підлітків: підвищену чутливість до групової взаємодії, формування готовності до змін, усвідомлення соціальних явищ і потребу визнання. По-друге, слід спиратися на думки педагогів, які підкреслюють, що участь у учнівському самоврядуванні сприятиме вихованню ціннісного ставлення до себе та формуванню активної громадянської позиції.

Це дасть змогу розвивати соціальні навички і підвищувати соціальну компетентність. Підлітки прагнутимуть об'єднуватися в групи за умови наявності цікавих видів діяльності та можливості вирішувати наявні проблеми. Внаслідок цього в них сформується почуття солідарності, обумовлене відчуттям психологічного комфорту; також розвиватимуться стійкість благополуччя та відповідальність як за себе, так і за однолітків.

Отже, учнівське самоврядування є формою реалізації права підлітків брати участь в управлінні освітніми установами. Така практика сприятиме залученню учнів до вирішення питань змісту й організації навчально-виховного процесу спільно з педагогічним колективом та адміністрацією закладу загальної середньої освіти. У результаті підлітки зможуть реалізувати своє право та бути врахованими в управлінні освітньою організацією.

Учнівське самоврядування також розглядається як система й процес залучення школярів до соціально значимої діяльності. До завдань учнівського самоврядування належить забезпечення реалізації права підлітків на участь в управлінні навчальним закладом; створення умов для самореалізації через розвиток творчих здібностей; формування самостійності, активності та відповідальності. Крім того, до завдань належить вивчення організаційної структури учнівського колективу шляхом виявлення потреб і інтересів підлітків. Важливо також виховувати позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей.

Крім того, у підлітків сформується потреба та готовність удосконалювати власну особистість шляхом створення сприятливих умов для розвитку здібностей, формування основ самостійного мислення і самосвідомості. Також буде впроваджено систему самоврядування, що сприятиме соціалізації кожного учня.

Зміст діяльності самоврядування вирізняється провідними її видами. Пізнавальна діяльність охоплює предметні тижні, зустрічі з відомими особами, проведення інтелектуальних ігор, командних змагань, конференцій та консультацій. Трудова діяльність спрямована на виховання турботи про порядок і чистоту в навчальному закладі через впорядкування шкільних приміщень та організацію чергувань. Художньо-естетична діяльність передбачає організацію тематичних концертів, фестивалів, свят, конкурсів та акцій [4].

Інформаційна діяльність полягає у письмовому висвітленні життя класів та школи через створення прес-центру. Отже, всі зазначені види діяльності плануються самими учнями, а під час їх реалізації учнів отримують підтримку як на рівні класу, так і на рівні школи. Структура і зміст учнівського самоврядування завжди підпорядковуються принципам існуючої системи самоврядування в закладі освіти та враховують вікові особливості учнів конкретного класу. Ефективними формами організації самоврядування можуть бути тимчасові мікроколективи під керівництвом визначеного лідера.

Якщо в навчальному закладі функціонує система учнівського самоврядування, до її складу входять представники кожного класу. Раціональною структурою класного самоврядування є такі компоненти. По-перше, організація мікрогрупи з 2–3 підлітків, які формуються за видами діяльності та секторами. Наприклад, це може бути сектор навчання і дисципліни, трудової діяльності, спорту й здоров'я, редакційна колегія. У кожній мікрогрупі слід обирати лідера (голову), керівника, відповідального та членів; загальна учнівська рада класу може формуватися з лідерів таких мікрогруп.

Ці особи виконують рішення класних зборів та органів учнівського самоврядування, організовують самообслуговування учнів і надають необхідну допомогу класному керівникові. Учнівська рада виступає посередницьким ланцюгом між класним колективом та органами громадського управління, забезпечує дисципліну й порядок у класі та разом із класним керівником організовує культурно-дозвілєву діяльність [19].

Класна учнівська рада може організовувати допомогу в навчанні учням, які мають труднощі. Спільно з класним керівником рада може готувати й проводити

класні збори та інші заходи. Рада може складатися з лідерів, відповідальних за певні напрями діяльності — наприклад, відповідального за систему навчання й дисципліну, старости, культурно-масового організатора, редактора.

Вищим органом учнівського самоврядування завжди були класні збори, що скликаються за потреби; однак вони проводяться не рідше ніж раз на два місяці. Отже, реалізація класного учнівського самоврядування є спільною творчою працею вчителів і підлітків. Важливо, щоб структура класного самоврядування була дієвою та задовольняла потреби підлітків і класного керівника, сприяла життєдіяльності класного колективу. Для формування відповідальності необхідно надати кожному учневі можливість бути обраним до органів класного самоврядування. Формами учнівського самоврядування є засідання ради, робота зборів, учнівські та батьківські збори, проведення благодійних акцій, соціологічних опитувань, діяльність творчих груп і круглих столів, організація дозвіллевих заходів і спортивних змагань. Методами учнівського самоврядування виступають суспільне доручення, громадська думка, позитивне стимулювання та особистий приклад.

На учнівське самоврядування покладаються такі обов'язки: - реалізація права молодих людей брати участь в управлінні освітнім закладом; - створення можливостей для саморозвитку особистості підлітка (розвиток творчих хистів, формування незалежності, ініціативності та підзвітності у будь-якій сфері діяльності); - визначення організаційної структури учнівського колективу, що має на меті задоволення виявлених потреб та інтересів молоді; - організація функціонування органів учнівського самоврядування; - виховання прихильності до загальнолюдських чеснот, правил спільного життя; - підведення підсумків роботи, аналіз її результатів; - формування у підлітків прагнення та готовності до самовдосконалення, створення умов для розвитку здібностей та зацікавлень членів учнівського колективу, розвиток самостійного мислення та самосвідомості, соціальних умінь, громадянської позиції, відповідальності за власну громадянськість; - створення системи самоврядування, яка гарантує соціалізацію кожного школяра; - організація роботи у групах, колективно та індивідуально, що залучає підлітків у суспільно значущі взаємини [19].

Зміст роботи, яку виконують органи самоврядування, визначається головними напрямками діяльності, притаманними для позакласної роботи у школі, зокрема: пізнавальна активність – предметні тижні, зустрічі з цікавими особистостями, інтелектуальні змагання, дискусії, конференції, консультації (взаємна підтримка учнів у навчанні), розробка та втілення проєктів; трудова діяльність – підтримання порядку та чистоти у школі, облаштування шкільних приміщень, організація чергування; спортивно-оздоровчі заходи – організація роботи спортивних гуртків, спартакіад, змагань, естафет зі спорту, днів здоров'я; мистецько-естетична діяльність – тематичні концерти, фестивалі, свята, конкурси, акції, виставки, зустрічі; інформаційна сфера – прес-центр (письмова інформація про життя класів школи) [18].

Усі види діяльності плануються самими учнями; під час реалізації запланованого їм надається підтримка як на рівні окремого класу, так і на загальношкільному рівні.

2.2. Методичні рекомендації для організації учнівського самоврядування у процесі розвитку соціальної активності підлітків

У навчально-виховному процесі та суспільному укладі закладу загальної середньої освіти уможлиблюється процес активного засвоєння умінь соціальної діяльності через формування соціальної компетентності та громадянської відповідальності. У цьому руслі у навчальних установах створюються умови для того, аби плекати особистість творчу, сформувати навички висловлювання власної думки та публічних виступів через малу та велику групу чи розуміння розв'язувати певні негаразди учнівської громади.

Ці уміння та навички можуть набуватися у процесі залучення учнів до реального керівництва системою закладу загальної середньої освіти тобто учнівському самоврядуванні. Процес упорядкування учнівського самоврядування є підґрунтям творення освітній установі державної суспільної системи щодо володіння освітньою установою.

Ця система повинна припускати розвиток вітчизняної освіти як відкритого

процесу та єдиної державної системи. Отже, учнівським самоврядуванням є певний спосіб щодо облаштування буття учнівського колективу, котрий має передбачати активне долучення підлітків до ухвалення та реалізації рішень для того, аби досягти суспільно важливі мети учнівське самоврядування є методикою залучення учнів до організації спільної діяльності а також до активної участі у керуванні справами закладу загальної середньої освіти.

Самоврядування школярів ми розглядаємо як форму плідної співпраці педагогів та учнів, котрі можуть виявити організаторські та виконавчі здібності для потенціалу підлітків у різних сферах діяльності. Організація учнівського самоврядування у закладі загальної середньої освіти це важлива умова щодо раціонального керування шкільним життям через долучення дітей до дієвого процесу. Соціальний педагог долучається до становлення основ учнівського самоврядування.

Саме у діяльності соціального педагога полягає участь формування залучення школярів до роботи органів учнівського самоврядування. Цей процес допоможе сформувати якості самостійності, активності, відповідальності, ініціативності, дисциплінованості. Для того, щоб досягнути зазначених вище цільових орієнтирів необхідно дотримуватися принципів організації учнівського самоврядування.

Серед принципів чільне місце займає змістовне та діяльне наповнення роботи органів учнівського самоврядування, соціальна значущість цих органів, формування відповідності змістового та організаційно-структурного компоненту процесу самоврядування. Отже, процес організації учнівського самоврядування у діяльності соціального педагога буде дієвим через врахування взаємозв'язку декількох етапів розвитку.

В організаційний етап входять здійснення організаційної роботи, визначення мети та завдань учнівського самоврядування, оптимальна структура органів учнівського самоврядування. Оформлення положення про діяльність органів учнівського самоврядування, підготовка пам'яток, регламентація прав та обов'язків, організація планів роботи та змісту тимчасових та постійних доручень. В організації безпосередньої практичної роботи учнівського

самоврядування, проведення засідань, рейдів та різних чергувань трете постійним вдосконаленням організаційної культури учнів є здійснення організаторської роботи.

У цьому контексті соціальний педагог є координатором діяльності учнівського самоврядування. Це він керує цією діяльністю за сприянням адміністрації школи спільно з педагогічним колективом та створює умови для постійного пошуку форм організаторської роботи через вдосконалення методів роботи з учнівським активом.

Ключовою передумовою успішного спрямування педагогами учнівського самоврядування є залучення учнів до цікавих та наповнених змістом організаційних заходів. Ми констатуємо, що повноцінне функціонування учнівського самоврядування можливе лише за умови створення належних соціально-педагогічних обставин.

Персонал закладу загальної середньої освіти, а також кожен учасник учнівської та батьківської громад, мусить усвідомити педагогічний потенціал активного учнівського самоврядування. Важливим є налагодження чіткого розподілу відповідальності між викладачами, який полягає у наданні підтримки учням під час організації різноманітних ініціатив. До соціально-педагогічного середовища відносять також налагодження системи функціонування структур учнівського самоврядування у межах навчального закладу, навчання активу, проведення різноманітних тренінгів з організації [19].

До складу зазначених соціально-педагогічних умов також входить формування системи мотивування та відзначення класових колективів за їхню участь у роботі органів учнівського самоврядування. Способи підвищення ініціативності та значущості учнівського самоврядування включають надання учням більшої автономії в плануванні та здійсненні спільної діяльності, через активне включення їх у усі аспекти шкільного життя, через стимулювання самостійності учнів шляхом надання їм допомоги, через збагачення бачення цілей та внутрішньої культури кожного члена шкільної спільноти, а також через надання учням дійсних повноважень та відповідальності.

Ключовою ознакою дієвості учнівського самоврядування виступає

наявність базового рівня організаційної культури, а також процес становлення таких якостей, як відповідальність, впорядкованість, сфокусованість на меті та емоційна згуртованість. Здійснення поставлених цілей стає реальним лише тоді, коли дорослі визнають самоврядування як інструмент формування молодих організаторів та керівників.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі окреслено особливості формування соціально-активної особистості. Нами встановлено, що дане питання є складним та багатограним. Соціальна активність є динамічним утворенням котре може залежати від співвідношення між соціальними обов'язками особистості у соціально значущій діяльності та певними суб'єктивними установками створити практичну діяльність.

Розвиток соціальної активності має відбуватися через зв'язки людини з навколишнім соціальним середовищем, через формування процесу діяльності та процесу спілкування це на активність може проявлятися у здатності діяти свідомо, пристосовуючись до зовнішнього середовища.

Соціальна активність втілюється в діях, вчинках та виявляється в повсякденній поведінці. Визначальною умовою та засобом розвитку соціальної активності є процес забезпечення єдності навчання та виховання, взаємозв'язків навчальної, позакласної позашкільної діяльності. Встановлено, що науковці вважають, що соціальна активність має відображати зміст соціального розвитку підлітків та одночасно бути позицією у відношеннях між іншими учнями.

Досліджено, що підлітковий вік має неоднозначне протікання процесу психологічного дорослішання. Він є періодом переходу від дитинства до дорослості, а центральним утворенням є внутрішнє самовідчуття підлітка бути дорослим. Яскравою особливістю підліткового віку є особистісна нестабільність, ця риса може виявлятися в афективній вибуховості через часті зміни настрою, нестійкої поведінки.

Отже, підлітковий вік відіграє важливу роль у загальному процесі становлення людини як особистості. Нами встановлено, що сучасний підхід до розуміння сутності розвитку учнівського самоврядування має передбачати створення соціально-педагогічних умов для соціального становлення учнів.

Ці умови повинні забезпечуватися включенням їх у вирішальне у вирішення складних соціальних проблем. Через участь в учнівському самоврядуванні підлітки можуть розвивати в собі якості, котрі стануть

необхідними для того щоб подолати труднощі соціального життя. Процес розвитку учнівського самоврядування в закладі загальної середньої освіти залежить від директора та його заступників чильне місце у цьому контексті займає соціальних соціальний педагог нами визначено методи діяльності учнівського самоврядування.

Серед них суспільне доручення, позитивне стимулювання довіри традицій та ритуалів, методи переконання та відповідальної поруки. Нами встановлено що учнівське самоврядування може функціонувати через забезпечення таких принципів – усвідомлення адміністрації закладу загальної середньої освіти важливості організації учнівського самоврядування, убезпечення чіткого розподілу обов'язків між членами педагогічного колективу щодо процесу надання необхідної допомоги підліткам процесів організації учнівського самоврядування, ініціалізація творчих груп, учнів лідерів, вчителів консультантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байрамова М. Технології учнівського самоврядування. *Директор школи*. 2003. № 15. С. 14–15
2. Бачинська Є. М. Організація учнівського самоврядування в закладах освіти Київської області: навч.-метод. посіб. Біла Церква: КОППОК, 2002. 90 с.
3. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–129.
4. Божко І. Г. Організація дитячого самоврядування в школі. *Позакласний час*. 2000. № 18. С. 35–63.
5. Борисова Г. Адміністративна модель учнівського самоврядування *Відкритий урок: Розробки, технології, досвід. Науково- методичний журнал*. 2008. № 1. С.69–71.
6. Брацюн В. С. Знайомтесь – новий учком *Позакласний час*. 2011. № 1. С. 24–28.
7. Букшина Т. Самоврядування в навчальних закладах. *Освіта України*. 2000. № 10. С. 11.
8. Висоцький В. В. Проблеми учнівського самоврядування в школі *Шкільний світ*. 2008. № 12. С. 17–21.
9. Гриза Л. Вічний двигун : проблеми організації учнівського самоврядування. *Управління освітою*. 2006. № 21. С. 25–27.
10. Доновський С. Самоврядування у школі. *Шкільний світ*. 2004. № 35. С. 7-10.
11. Дорофєєв О. С. Технологія ранньої соціалізації. *Позакласний час*. 2008. № 1. С. 12–15.
12. Доценко Т. М. Ділові папери в роботі органів самоврядування дітей та учнівської молоді. Біла Церква. 2009. 240 с.
13. Доценко Т. М. Організація навчання лідерів самоврядування дітей та учнівської молоді: метод. посіб. Біла Церква, 2009. 248 с.
14. Доценко Т. М. Організаційно-правова база діяльності органів самоврядування дітей та учнівської молоді. Біла Церква, 2009. 256 с.

15. Єрмаков І. Г. Учніське самоврядування: структура, зміст і концепція розвитку, проектна діяльність, досвід організації. Х.: Основа, 2008. 112 с.
16. Капицька Л. Л. Виховний процес в сучасній школі. Рівне: РІПКВ, 1999. 141 с.
17. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. К.: Вища школа, 1997. 197 с.
18. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи [Електронний ресурс]. Харків, 2003. 207 с. Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/razvitie-tvorcheskikh/>
19. Кашпур Т. Особливості позанавчальної роботи з учнями Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Pedagogica/2_136577.doc.htm
20. Кендзьор П. І. Інноваційні форми організації громадянського виховання старшокласників у позакласній роботі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія та методика виховання. К., 2004. 20 с.
21. Кириченко В. І. Учніське самоврядування як сприятливе середовище для профілактики девіантної поведінки старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Вип. 16, книга 1. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 384 с.
22. Клімкіна Н. Г. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. К., 2009. 21 с.
23. Крижанівська О. П. Позанавчальна діяльність як об'єкт соціальної роботи з попередження антигромадської поведінки сучасних. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць, № 4 (8). 2010. С. 29 – 36.
24. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: практикум. К.: Каравела, 2009. 447 с.
25. Лавренко О. Формування соціальної активності підлітків шляхом

використання виховного потенціалу педагогічної спадщини В.О Сухомлинського. Рідна школа. №7. 2012. С. 54 – 57.

26. Лавриченко Н. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. Київ: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

27. Литовченко О. В. Соціальна адаптація дітей в умовах позашкільного закладу як соціально-педагогічна проблема. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: зб. наук. пр. К.: Просвіта, 2000. Кн.1. С. 86 – 93.

28. Методичні рекомендації щодо організації роботи учнівського самоврядування [Електронний ресурс] / Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Режим доступу: <http://www.moippro.mk.ua/index.php/pro-nas-87>.

29. Ніколаєску І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с.

30. Оржеховська В. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі. Педагогіка і психологія. 1996. № 4. С. 25 – 31.

31. Приходько М. Система принципів та закономірностей діяльності студентського самоврядування [Електронний ресурс]. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. вип. 36 (89). Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/Pfto_2014_36_84.pdf

32. Приходько М. І. Учніське самоврядування в сучасному вимірі: монографія. Харків: Вид. група «Основа»: 2008. 176 с.

33. Участь молоді у процесах прийняття рішень на рівні школи: учнівське самоврядування. *Шкільний світ*. 2005. № 34. С.13–24.

34. Учніське самоврядування – шлях до самореалізації. *Шкільний світ*. 2004. № 37. С. 17–21.

35. Учніське самоврядування. *Школа (Шкільний світ): Інформаційно-методичний журнал*. 2007. № 8. С. 47–57.

36. Уйсїмбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/>

37. Шелестові Л. М. Самоврядування – це не гра в демократію чи. *Шкільний світ*. 2009. № 20. С 15–19.

Додаток А

Тест для визначення самооцінки підлітка

Тест включає 32 судження, з приводу яких можливі п'ять варіантів відповідей, кожна з яких кодується балами за схемою:

дуже часто – 4 бали; часто – 3 бали; інколи – 2 бали; рідко – 1 бал; ніколи – 0 балів.

Судження:

1. Мені хочеться, щоб мої друзі мене підбадьорували.
2. Постійно відчуваю відповідальність за доручену мені роботу.
3. Я турбуюсь за своє майбутнє.
4. Багато хто мене ненавидить.
5. Я володію меншою ініціативою, ніж інші.
6. Я турбуюсь за свій психичний стан.
7. Я боюсь виглядати дурнем.
8. Зовнішній вигляд інших набагато кращий ніж мій.
9. Я боюсь виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я допускаю помилки.
11. Як шкода, що я не вмю як слід розмовляти з людьми.
12. Як шкода, що мені не вистачає впевненості у собі. 13. Мені б хотілось, щоб мої дії частіше схвалювали інші.
14. Я надто скромний.
15. Моє життя бескорисне.
16. Багато хто неправильної думки про мене.
17. Мені ні з ким поділитися своїми думками.
18. Люди чекають від мене багато.
19. Люди не дуже цікавляться моїми досягненнями
20. Я трохи бентежусь(неяковію).
21. Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене.
22. Я не відчуваю себе в небезпеці.
23. Я часто хвилююсь і даремно.
24. Я ніяковію, коли вхожу до кімнати, де вже сидять люди.
25. Я себе постійно відчуваю скутим.
26. Я думаю що люди говорять про мене за мою спиною.
27. Я впевнений, що люди майже все сприймають набагато легше, ніж я.
28. Мені здається, що зі мною має трапитись яка-небудь неприємність.
29. Мене хвилює думка про те, як люди ставляться до мене.
30. Як шкода, що я не такий комунікабельний.
31. У суперечках я висловлююсь лише тоді, коли впевнений у своїй правоті.
32. Я думаю про те, чого чекають від мене друзі.

Для того щоб визначити рівень самооцінки, необхідно звести бали за всіма 32 судженнями.

Сума балів від 0 – 25 свідчить про високий рівень самооцінки, за якою людина правильно реагує на зауваження інших і рідко сумнівається у своїх діях.

Сума балів від 26 – 45 свідчить про середній рівень самооцінки, за якого людина рідко страждає від “комплексу неповноцінності” і лише час від часу намагається підлаштуватися під думку інших.

Сума балів від 46 – 128 вказує на низький рівень самооцінки, за яким людина хворобливо переносить критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди рахуватися з думками інших і часто страждає від “комплексу неповноцінності”

